

Timur Saripov (paremal) tõlgib suursaadik Fatma Sule Soysalile islami kalmistu serval olevat silti, mis teatab, et prügi mahapanek on kalmistul keelatud. Maavem Urmastamm ja muinsuskaitaja Inga Raudvassar on selles situatsioonis jäetud statisti rolli.

Teet Suur

Türgi riik tahab Tõrmasse monumenti

Eesti tatarlaste kogukond ja Türgi saatkond kavatsesid Tõrma kalmistule püstitada mälestusmärgi hukkunud türgi sõduritele.

Andres Pulver
andres.pulver@virumaateataja.ee

Idee püstitada Tõrma kalmistul asuvalle islami kalmistule mälestusmärki türgi sõjameestele on küpsenud juba mitu aastat. Rakverest pärit tatarite kultuurikeskuse Yoldõz president Timur Saripov rääkis, et tema vanaema väitel on sinna kalmistule maetud ka türgi sõdurid.

"Vanaema sõnul oli tege- mist Judenitši armees võidelnud türklastega," märkis Saripov.

Türgi sõja vangid

SA Virumaa Muuseumid teadusdirektor Oliver Pagel pidas Judenitši armees sõdinud türklaste matmist Tõrmasse vähetõenäoliseks, sest tema sõnul töötasid Eestisse interneeritud türklased Ida-Virumaa kaevandustes ja siia kanti neid ei sat- tunud.

Samas võib türgi sõjamehi olla siiski Rakveresse maetud, ja seda juba umbes neliküm- mend aastat varasemal ajal, mil siin viibisid Vene-Türgi sõ- jas vangid langenud türklased.

"Dokumenteeritud andmed on olemas, et 1878. aasta au- gustis-septembris viibis Rakve- res päris palju türklastest sõja- vange," rääkis Pagel.

Rakveres olnud vangide kohta on dokumente säilinud väga vähe, pisut rohkem on materjali Pärnust.

"Infot on, et türklastest sõ- javangid viibisid Pärnus 1878. aasta jaanuarist või veebruarist

juunini, juulis ei ole neist ku- sagil sõnakest- ki, sama aasta augustis aga il- muvad nad välja Rakve- res," lausus Oliver Pagel, kelle ütlusel on alust arvata, et vangid toodi juulis Pärnust Rakveresse.

Sõjavangide toimetamine Pärnust Rakveresse ei ole har-uldane nähtus. Pagel tõi näi- te, et XIX sajandi algul viidi Na- poleoni sõdade käigus vangid langenud prantslased Pärnust jalgsi Rakvere kaudu Venemaale.

Säilinud dokumentidest sel- gub, et sõjavangid olid haiged ja halvasti riides, mis ilmselt põhjustas nende kõrgendatud suremuse.

Vange konvoeeriti XIX sa- jandil jalgsi, mis suurendas olu- liselt nende kurnatust.

Nii on peaaegu kindel, et Rakveres veedetud aja jooksul

mõni vang suri. Kuhu nad aga maeti, ei oska keegi täpselt öel- da.

"Tõrma surnuaed oli sel ajal juba mitukümmend aastat olemas olnud," ütles Oliver Pagel. 1874. aasta rahvaloenu- duse andmetel elas Rakvere linnas kolm tatari perekonda, kes võisid osaleda surnud türk- laste matmisel.

Timur Saripov lubas otsida nende perede järeltulijaid, et saada võimaliku infot tür- gi sõjavangi- dest Rakve- res.

Kindlad andmed tatari kalmistu koh- ta Rakveres on paraku alles XIX sajandi vii- mastest aastatest. Samas on olemas võimalus, et just türgi sõdurite matmine Tõrmasse pani aluse islami kalmistu tek- kele.

Kirjad kahes keeles

Türgi suursaadik Fatma Su- le Soysal ütles, et kogus Rakve- rest rohkem infot, kui ta ooda- ta oli osanud. "See teave on vä- ga väärtuslik," kinnitas ta ja pa- lus Oliver Pagelil võimalusel uurimist jätkata.

Suursaadik ütles, et Türgi riik on püstitanud mälestus- sambaid hukkunud türgi sõdu- ritele paljudes riikides. "Taha- me näidata üles oma austust

nende meeste vastu, kes on ae- gade jooksul sõdades lange- nud," lausus ta.

Sule Soysal lubas, et edas- tab selgunud andmed Türgi võimudele. "Kui Ankarast tuleb heakskiit, ajame asja edasi ja püstitame mälestussamba ka Rakveresse," lisas ta.

Muinsuskaitseameti Lääne- Virumaa vaneminspektor Inga Raudvassar sõnas, et muinsus- kaitsetel ei ole sellise mäles- tusmärgi püstitamise vastu mi- dagi. "Meie soov on vaid, et kirjad mälestussambal oleksid ka eesti keeles," lisas ta.

Türgi suursaadiku kinnitu- sel tulevad mälestussambale,

kui see püstitatakse, kindlasti kirjad nii türgi kui eesti keeles. "Võib-olla on seal lihtsalt kirjas, et sammas on püstitatud tund- matule türgi sõdurile, aga võib- olla midagi muud," märkis ta. Oliver Pageli arvates ei saa siiski täielikult välistada türgi sõdurite matmist Tõrmasse ka 1918. aastal, sestap soovitas ta samba teksti valikul olla suhte- liselt üldsõnaline. "Kui selgub uusi fakte, võib ju teksti lisa- da," arvas ka Timur Saripov.

Suursaadik avaldas lootust, et türgi sõjameeste mälestus- samm Rakveres avatakse mõ- ne Türgi ametliku visiidi käigus Eestisse.

Paljad türklased silkasid Rakvere tänavatel

Türgi sõjavangid majutati Rak- veres Tallinna tn 3 hoonesse, kus praegu asub Rakvere näi- tustemaja. Türklasi hoiti maja teisel korrusel asunud kasar- muruumides. Et kõik sinna ei mahtunud, majutati osa türkla- si esimese korruse arestikambri- tesse.

Odette Kirsi raamatus "Rak- vere lood ja legendid" on kirjas, et kui vangid esimest korda sol- datite saatel sauna viidi, ei suutnud nad kuumusega koha- neda ja tormasid ihualasti uk- sest välja.

Sõdurid käsutasid aga hir- munud mehed sauna tagasi ja juba järgmise saunaskäigu ajal olnud nad hulga rahulikumad. Edaspidi saanud aga türklastest tuihingelised saunalised.

1877-1878 kestnud ühek- sandas Vene – Türgi sõjas võt- sid venelased vangid ilmselt enam kui sada tuhat türklast. Sõja tuntuimas, Plevna lahingus, võeti vangid üle 45 000 türklase, Šipka lahingus üle 35 000 ja Karsi lahingus üle 17 000 türgi sõjamehe, kellest osa ka Eestisse sattus.